

Για τις κοινωνικές ανισότητες

Ακόμη και εάν κάποιος ψάξει συστηματικά θα είναι δύσκολο να βρει ανθρώπους οι οποίοι να μην έχουν ακούσει κάτι για τις κοινωνικές ανισότητες. Πολύ περισσότερο μεταξύ των τμημάτων των πληθυσμών που ο γενικός καταμερισμός όπως σχηματίζεται από τον συσχετισμό δυνάμεων στο εσωτερικό της κάθε κοινωνίας, τους εκτοξεύει στο σκέλος των κοινωνικά αδύναμων ή και ευθέως στο καθεστώς των φτωχών. Αλλά και οι κοινωνικές τάξεις οι επωφελούμενες από τις κοινωνικές ανισότητες προφανώς γνωρίζουν. Για τούτο οι ισχυρότεροι μεταξύ αυτών ευνοούν μέσω ποικίλων μορφών χρηματοδοτήσεων την προπαγάνδισή νομιμοποιητικών ιδεολογημάτων της ισχυρής κοινωνικής τους θέσης. Κατά κανόνα τα εν λόγω ιδεολογήματα αντλούνται από τις παλαιές φιλελεύθερες αυταπάτες περί της αυθυπαρξίας του ατόμου. Το άτομο εμφανίζεται σαν να είναι αυτογενές σε βαθμό απόλυτο, σαν να υπάρχει έξω και ανεξάρτητα από την κοινωνία και την ιστορία. Εντέλει η φιλελεύθερη αυταπάτη στηρίζεται σε μια ερμηνεία για το άτομο σαν να επρόκειτο για προϊόν της ίδιας της βιολογικής του υπόστασης εξακοντίζοντας στα άκρα την φιλοσοφία των πρώτων φυσιοκρατών. Οπότε, από την φιλελεύθερη ιδεολογική αυταπάτη συνάγεται γραμμικά πως κάθε μεμονωμένο άτομο είναι υπεύθυνο για την κατάστασή του, κάτι σαν Ροβινσώνας Κρούσος. Μπορεί να είναι η τύχη, ισχυρίζονται, όπως για παράδειγμα οι αρρώστιες που μπορούν να κυλήσουν ανθρώπους στην φτώχεια. Αλλά αν ήταν έτσι τότε με το 20% έως 30% φτωχών στις ανεπτυγμένες κοινωνίες και σχεδόν διπλάσιο αριθμό στις πιο φτωχές θα επρόκειτο για πληθυσμούς μαζικά άρρωστους, κοινωνίες κατεστραμμένες από τις ασθένειες. Υπάρχει όμως και η πιο χυδαία (vulgaire) φιλελεύθερη επιχειρηματολογία για την νομιμοποίηση της φτώχειας. Αφού ο άνθρωπος αποτελεί μια αυθύπαρκτη υπόσταση τότε ο καθένας και η κάθε μία στον κόσμο ετούτο επιτυγχάνει στην ζωή του ή αποτυγχάνει ανάλογα με τις ατομικές, τις προσωπικές του ικανότητες, την ευφυΐα ή την βλακεία, την εργατικότητα ή την τεμπελιά, την ενεργητικότητα που επιδεικνύει ή την νωθρότητα. Κοντολογίς οι πλούσιοι αξίζουν τον πλούτο διότι τον απέκτησαν με τα φυσικά ατομικά τους προσόντα και αντιστοίχως οι φτωχοί βρέθηκαν στην θέση του αδύναμου επειδή τα ατομικά φυσικά τους προσόντα ήταν ασήμαντα ή και ανύπαρκτα. Ο βιολογισμός, ως ύστατο επιστημονικοφανές επιχείρημα του φιλελεύθερου ατομικισμού θέλει να πείσει πως το ανθρώπινο γονιδίωμα καθορίζει την κοινωνική θέση σαν απαραίτητη μοίρα.

Ήδη, από τον 18^ο αιώνα ο φιλόσοφος της πολιτικής ελευθερίας Jean-Jacques Rousseau είχε υποστηρίξει, σε αντίθεση με τους φυσιοκράτες, πως ο άνθρωπος δεν παράγεται από την φύση αλλά από τον άνθρωπο. Και αυτό το αξίωμα το απέδειξαν πρώτα δύο μεγάλες προσωπικότητες της

περιόδου του κλασικού και αποικιοκρατικού ευρωπαϊκού φιλελευθερισμού τον 19^ο αιώνα, ο Karl Marx και ο Sigmund Freud.

Αν, λοιπόν, διαλύσουμε κάπως το νέφος των απειράριθμων λέξεων που επιδιώκουν να νομιμοποιούν τις κοινωνικές ανισότητες ακόμη και τις πλέον ακραίες, μπορούμε να προσπαθήσουμε στην συνέχεια να τις αντιληφθούμε αντικειμενικά. Ο όρος «κοινωνικές ανισότητες» ονομάζει ένα πλέγμα κοινωνικών σχέσεων οι οποίες σχηματίζονται τοπικά, σε κάθε χώρα και ανά τον κόσμο. Οι κοινωνικές σχέσεις αυτές διαμορφώνονται από ένα άνισο συσχετισμό δυνάμεων τον οποίο μπορούμε να ορίζουμε ως κοινωνικό καταμερισμό της εν γένει εργασίας σε κάθε κοινωνία ξεχωριστά και γενικά στον κόσμο, συσχετισμό τον οποίο μετράμε ως άνιση κατανομή του συνολικού πλούτου μιας κοινωνίας. Οι κοινωνικές αυτές σχέσεις σχηματίζουν μια δομή της οποίας ο άνισος συσχετισμός δύναμης σπρώχνει ξανά και ξανά σημαντικά τμήματα του πληθυσμού στην φτώχεια και συνεπώς στην εν γένει κοινωνική αδυναμία εξασφαλίζοντας με εξίσου επαναλαμβανόμενο τρόπο σε άλλα τις προϋποθέσεις να νέμονται τον πλούτο και να συγκεντρώνουν την ανάλογη ισχύ. Αυτός είναι, αλλά σε πολύ αδρές γραμμές, ο πυρήνας του κοινωνικού μηχανισμού με τον οποίο δημιουργείται με επαναλαμβανόμενο τρόπο η κοινωνική διαστρωμάτωση σε μια κοινωνία, ή περιεκτικότερα η ταξική της δομή, και περιγραφικά οι κοινωνικές ανισότητες. Κεφαλαιούχοι και μισθωτοί, μικρομεσαίοι επιχειρηματίες και ισχυροί και ακόμη πιο περιγραφικά φτωχοί και πλούσιοι κ. ο. κ.

Επειδή οι κοινωνικές ανισότητες και ακόμη χειρότερα η διαρκής παρόξυνσή τους, εκτός από ηθικό ζήτημα πλανητικής σημασίας αποτελεί πρώτης τάξεως ιδεολογικό και πολιτικό γεγονός μάλιστα διαρκές, πολλά «μάτια» τις παρακολουθούν. Ο ΟΗΕ μετράει τακτικά την διάσταση της φτώχειας [παγκοσμίως](#) αλλά και πιο φιλόδοξα την εν γένει κατάσταση της [ανθρωπότητας](#). Η Παγκόσμια Τράπεζα δείχνει να ενδιαφέρετε για την μέτρηση της φτώχειας ανά τον [κόσμο](#) αλλά και κάποιες ιδιωτικές τράπεζες, παρότι θεμελιώδεις μηχανισμοί των ισχυρών του χρήματος, ίσως ακριβώς επειδή διαβλέπουν [κίνδυνο](#). Ασχολούνται επίσης φιλανθρωπικές οργανώσεις συνασπισμένες στην γνωστή μορφή των Μη Κυβερνητικών με μάλλον αμφίβολης αξίας [αποτελέσματα](#). Ωστόσο οι πλέον έγκυρες μετρήσεις επειδή είναι αμιγώς επιστημονικές και χωρίς ίχνος πολιτικής ιδιοτέλειας είναι τα δεδομένα του Παγκόσμιου Εργαστηρίου Ανισοτήτων το οποίο απαρτίζουν επιστήμονες από πολλές χώρες του κόσμου και οι οποίοι εθελοντικά συγκεντρώνουν και επεξεργάζονται τα στοιχεία και τα διαθέτουν δωρεάν ως παγκόσμιο δημόσιο [αγαθό γνώσης](#).

Το 2022 το πλουσιότερο 10% του πληθυσμού του πλανήτη οικειοποιήθηκε το 52% του εισοδήματος και κατείχε το 76% των συνολικών περιουσιακών στοιχείων κάθε [είδους](#). Αντίθετα το 50%, δηλαδή ο μισός πληθυσμός του πλανήτη έλεγχε μόλις το 8% των εισοδημάτων και το 2% των περιουσιακών στοιχείων [κάθε είδους](#). Βεβαίως η εξονυχιστική ανάλυση της πυραμίδας εισοδημάτων και περιουσιακών στοιχείων θα έδειχνε ακόμη οξύτερες και ειδικότερες ανισότητες αλλά αυτά είναι αρκετά για να αντιληφθεί κανείς τι μπορεί να σημαίνουν οι ανισότητες σε πλανητικό επίπεδο.

Στην Ελλάδα το 2021 το όριο της φτώχειας, παρότι υπολογιζόμενο με το αστείο επίσημο ποσό των 450 ευρώ μηνιαίως ανά άτομο, περιλαμβάνει το 30% [του πληθυσμού](#) (σ. 1). Αυτά τα σχεδόν τρία

εκατομμύρια των Ελληνίδων και Ελλήνων αλλά και μεταναστών βρίσκονται σε κατάσταση απόλυτου ή σχετικού κοινωνικού αποκλεισμού εξαιτίας της ανέχειας ή πολύ κοντά σε αυτό το καθεστώς, ενώ ως προς την αξία των ιδιωτικών περιουσιακών στοιχείων κάθε είδους αυτό το φτωχότερο τμήμα του ελληνικού πληθυσμού κατέχει μόλις το 3% (σ. 4). Και επιπλέον στο εσωτερικό αυτών των φτωχών στρωμάτων περίπου το ένα τέταρτο αντιμετωπίζει περιοδικά σχετική ή σοβαρή στέρηση διατροφής. Απέναντι στις Ελληνίδες και τους Έλληνες φτωχούς, δηλαδή τα τρία εκατομμύρια του συνολικού πληθυσμού, βρίσκεται ένα άλλο 20% το οποίο ελέγχει το 46% των συνολικών εισοδημάτων της χώρας και επιπλέον το 48% από το σύνολο των ιδιωτικών περιουσιακών στοιχείων κάθε είδους. Και για να εμβαθύνουμε στις σχέσεις ανισότητας ας προστεθεί εδώ ότι το 2020 έναντι του 10% του φτωχότερου τμήματος του ελληνικού πληθυσμού που ελέγχει μόλις το 0,4% του εθνικού πλούτου και φτάνει στο σημείο να υπόκειται περιοδικά ακόμη και σε στερήσεις διατροφής, δηλαδή πείνα, υπάρχει στους αντίποδες της ελληνικής κοινωνίας το πλουσιότερο 1% του πληθυσμού που ελέγχει το 20% του συνολικού εθνικού πλούτου. Και οι ανισότητες παροξύνονται σταθερά.

Οι σχέσεις κοινωνικών ανισοτήτων εμφανίζονται σε κάθε ιστορικό κοινωνικό-οικονομικό σύστημα στο οποίο τα βασικά μέσα παραγωγής ελέγχονται με το καθεστώς της ατομικής ιδιοκτησίας ανεξαρτήτως της μορφής που έχει πάρει η τελευταία στην ιστορία. Ωστόσο ο βασικός μηχανισμός διά του οποίου αναπαράγονται οι ανισότητες δεν είναι ακριβώς η ιδιοκτησία αλλά η ισχύς που συγκεντρώνεται στα χέρια λιγότερων με την μορφή του χρήματος και η οποία συνεπάγεται την αφαίρεση ισχύος από τα χέρια των περισσότερων. Πρόκειται για ένα πλέγμα θεμελιωδών κοινωνικών σχέσεων που σχηματίζουν μια δομή. Για να αντιληφθούμε εντελέστερα τον μηχανισμό παραγωγής φτωχών ας τονιστεί πως ο καπιταλισμός δεν αποτελεί ένα σύστημα επιδίωξης του κέρδους απλώς και μόνο, αλλά ένα σύστημα συγκέντρωσης ισχύος χωρίς καθορισμένα όρια, ισχύς η οποία απορρέει από τον έλεγχο των φυσικών και ανθρώπινων πόρων μέσω της διαρκούς επέκτασης του χρήματος και της συγκέντρωσής του σε διαρκώς λιγότερους. Για παράδειγμα, έναντι των τριών εκατομμυρίων φτωχών Ελληνίδων και Ελλήνων πολιτών, μόλις οκτώ (8) Έλληνες κεφαλαιούχοι κατέχουν ισχύ η οποία ανέρχεται με όρους συγκέντρωσης κεφαλαίων σε 19,3 δισεκατομμύρια ευρώ.

Πρόκειται για μία διαρκή, ακόρεστη σώρευση ισχύος η οποία αφαιρείται από το μεγαλύτερο κατά το δυνατόν μέρος της κάθε κοινωνίας και εκφράζεται για τους πλέον αδύναμους ως στέρηση δυνατοτήτων κάθε είδους, δραστική συρρίκνωση των επιλογών βελτίωσης της ζωής συνεπώς στέρηση ελευθερίας. Όμως, ας τονιστεί ξανά εδώ, πως παρότι μετράμε τις ανισότητες με όρους χρήματος, στην πραγματικότητα πρόκειται για πολυσχιδές φαινόμενο που περιλαμβάνει για τους αδύναμους σοβαρές ελλείψεις ή και πλήρη απουσία, κοινωνικού, μορφωτικού, πολιτικού κτλ. κεφαλαίου, απουσία ευκαιριών και γενικότερα οι αδύναμοι (με σπάνιες εξαιρέσεις) τοποθετούνται από την ίδια την κοινωνική αδυναμία τους σε ένα δρόμο που κατά κανόνα οδηγεί ξανά και ξανά σε θέση αδυναμίας η οποία εκτείνεται έως την φτώχεια και εντός αυτής για ένα μικρότερο τμήμα στην πείνα. Οι ανισότητες σχηματίζονται επαναλαμβανόμενα, δηλαδή αναπαράγονται και επεκτείνονται μόνο εφόσον αφαιρείται κάθε μέσο ισχύος και αυτονομίας από σημαντικά τμήματα του πληθυσμού τα οποία μετατρέπονται σε κοινωνικά αδύναμους. Αυτές τις απώλειες των πολλών μετασχηματίζουν σε

δύναμη οι λίγοι ισχυροί.

Αυτή η σχέση ανισότητας ισχύος, λοιπόν, αποτελεί την βασική κινητήρια δύναμη διαρκούς, επαναλαμβανόμενης αναπαραγωγής των ανισοτήτων όπως και της διεύρυνσής τους, δηλαδή την κινητήρια δύναμη σχηματισμού του γενικού κοινωνικού καταμερισμού σε ισχυρούς και σχετικά ή πλήρως αδύναμους εντός της οποίας παράγονται κοινωνικά οι φτωχοί.

Ωστόσο, τόσο στον ιστορικό καπιταλισμό όσο και στον σύγχρονο, και παρότι εμφανίζεται ως κάτοχος του κόσμου μας, η συσσώρευση και η περαιτέρω συγκεντροποίηση του κεφαλαίου ως μέσου ισχύος σε όλες τις μορφές της δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς την στήριξη της πολιτικής. Χωρίς τον κατάλληλο προσανατολισμό της λειτουργίας του κράτους από τις κυβερνήσεις υπέρ των ισχυρών ο καπιταλισμός δεν θα επιβίωνε ούτε για λίγα χρόνια έχει υποστηρίξει ο εξέχων Γάλλος ιστορικός Fernand Braudel. Ο λόγος είναι ότι και οι ανισότητες, όπως τα πάντα στην ιστορία, είναι φαινόμενο σε διαρκή κίνηση*. Κίνηση η οποία προκαλείται από το διαρκές δεδομένο ότι οι ανισότητες, όπως οποιαδήποτε δομή στις ανθρώπινες κοινωνίες, συνιστούν ένα πλέγμα αντινομιών οι οποίες ενίοτε εκρήγνυνται ως αντιθέσεις, συγκρούσεις κοινωνικές, ιδεολογικές, κάποτε αμιγώς πολιτικές. Δεν είναι απαραίτητο να υπενθυμίσω τις πάρα πολλές εξεγέρσεις χωρικών ανά τον κόσμο επί αιώνες, ούτε τις πολλές εργατικές και λαϊκές εξεγέρσεις και κάθε είδους κινητοποιήσεις στον πιο σύγχρονο κόσμο και στην Ελλάδα αλλά και τις πολύ λιγότερες πλην κρισιμότερες επαναστάσεις. Αυτές όλες οι αντιδράσεις συνιστούν τρόπον τινά τις μόνες ουσιώδεις αντιεξουσίες στην σωρευόμενη δύναμη των ισχυρών. Και σπανιότερα κάποιες παρεμβάσεις κάποιων κυβερνήσεων οι οποίες αμβλύνουν μερικώς τις εν λόγω ανισότητες όταν ο συσχετισμός επιβάλει να μην λειτουργούν κυρίως ως το πολιτικό κόμμα των ισχυρών ή σπάνια από ιδεολογικές πεποιθήσεις. Κατά τα άλλα η φτώχεια παραπέμπεται στην ιδιωτική φιλανθρωπία η οποία μέσω καλών προθέσεων διατηρεί την ανισότητα ισχύος στο ακέραιο σώζοντας ταυτόχρονα ηθικοφανείς προσόψεις.

*Bronislaw Geremek, *La Potence ou la pitié: L'Europe et les pauvres du Moyen Âge à nos jours* Gallimard, Παρίσι 1987. Για την γέννηση, την αναπαραγωγή και την «χρήση» των φτωχών από τους ισχυρούς στην Βορειοδυτική Ευρώπη στο, Αλίκη Βαξεβάνογλου, *Οι φτωχοί και ο κοινωνικός δεσμός στον Δυτικό Μεσαίωνα*, πρόλογος Ν. Ε. Καραπιδάκης, Ηράκλειο 2021.